

bylo zkrátka více, zahrnovaly různé možnosti přístupu k moderní literatuře, uvažování o vztahu literatury a života atp. Nebylo by však spravedlivé tuto výchozí pojmovou nedůslednost vztahovat k vlastnímu Kubičkovu výkladu a interpretacním výkonům. Do budoucna se spíše nabízí otázka, zda je produktivní „tradicionalismus“ hledat v redakční koncepci jednoho časopisu, zda se spíše nezaměřit na myšlení o literatuře konkrétní osobnosti. Kubičkovu pojednání o uvažování Fučíka, Čepa i dalších ukazuje, že takový přístup má smysl. Téměř sto let staré texty mohou přinášet do myšlení o literatuře stále živé podněty i pro naši současnost — na takovou tradici je dobré navazovat.

Lukáš Holeček

Jaký Pondělíček, takový Kundera

Jan Novák: *Kundera. Český život a doba*. Praha, Argo/Paseka 2020. 879 stran.

Jean-Dominique Brierre: *Milan Kundera. Život spisovatele*. Přeložila Lucie Šavlíková. Praha, Argo 2020. 360 stran.

Milan Kundera to nemá snadné. Život spisovatele, který opakovaně zdůrazňuje, že podstatné je dílo, nikoli osoba autora, je probírán na stránkách deníků, společenských týdeníků i literárních měsíčníků. V průběhu několika měsíců totiž vyšly hned dva jeho životopisy, přičemž zejména první z nich, obsáhlá kniha Jana Nováka *Kundera. Český život a doba*, se z pohledu médií stal hitem sezóny. Oborová bibliografie české literární vědy, evidující minulou i přítomnou literární publicistiku, registruje ve svých databázích tři měsíce po vydání více než stovku příspěvků na téma Novákovy knihy, a to stranou pozornosti bibliografů zůstávají nespočetné diskuze a hádky, jež tento titul vyvolal v nepřehledném prostoru sociálních sítí či autorských blogů. Naproti tomu Kunderova biografie z pera Jean-Dominique Brierra potenciál vyvolat zájem širší veřejnosti spíše postrádá.

Dosavadní, vysoce kontrastní ohlas Novákovy knihy byl již několikrát popsán a je očividné, že se „spor o Kunderu“ z léta 2020 podobně jako souběžně probíhající debata o historickém revizionismu („Pullmanova aféra“) stal dalším tématem, které ukazuje, jak zásadní je pro současnou společnost vztah k československým dějinám druhé poloviny 20. století. Na okraj pouze doplňme, že reakce na Novákova *Kunderu* vnesly do probíhajících polemik prvek generačně-estetický, v jehož důsledku se svářící se strany do jisté míry paradoxně přeskupily (Vladimír Just).

Charakteristika většiny podstatných rysů Novákovy životopisu již zazněla a cílem přítomného textu není rozvádět oprávněné výtky, jež na autorova

bedra dopadají ze strany literárních vědců, kulturních publicistů či historiků. Mám na mysli zjednodušeně autobiografické čtení Kunderových próz, které Novák často posuzuje způsobem, který je na prozaika až neuvěřitelně moralistní (*Žert*), či mnohdy vskutku nevkusné přetřásání podrobností o Kunderově intimním životě. Zde se Novák opírá o dva základní zdroje, jednak o materiály vzniklé v rámci sledovacích aktivit Státní bezpečnosti, jednak o rozhovory s Kunderovým přítelem a kolegou na FAMU Ivo Pondělíčkem. Zejména rozhovory s psychologem, sexuologem a filmovým teoretikem, který byl podle vlastního svědectví souputníkem spisovatelových milostných eskapád, byly přitom pro Novákův výklad Kunderovy osobnosti naprosto klíčové. Voyeurské nahlížení do pražské garsoniéry v Bartolomějské ulici ovšem Novák nijak soustavněji nespojuje s výkladem o roli sexuality v Kunderově díle. O to se naopak poměrně soustavně pokouší Jean-Dominique Brierre a tyto pasáže patří ke zdařilejším částem jeho biografie. Z Novákovy knihy trčí celková zaujatost vůči česko-francouzskému romanopisci, jehož jednání jsou prakticky vždy přisouzeny ty nejnižší motivy, byť tuto jednoznačnost mají relativizovat či zdánlivě zpochybnit řečnické otázky, poněkud stereotypně uzavírající kratičké kapitoly. Tato skutečnost je zjevná a níže ji doložím na několika příkladech, které (pokud je mi známo) doposud zůstávaly stranou pozornosti.

Proč tedy neautorizovanému životopisu, jak svůj opus Novák označuje, věnovat další recenzi a proč právě na stránkách literárněvědného časopisu? Důvod nespočívá v tom, že se jedná o knihu přibližující životní osudy nejznámějšího žijícího spisovatele českého původu. Na rozdíl od mnohých kritiků se domnívám, že nehledě na zmíněné problematické rysy je třeba Janu Novákovi přiznat zásluhu v tom, že se jako první důkladněji věnuje některým tématům, jež literární historie dosud opomíjela, a splácí tak jeden z dluhů dosavadního kunderovského bádání.

Zatímco většina vykladačů z řad literárních vědců přistupuje ke Kunderovu dílu v intencích, jež vytyčil sám autor, Novák zvolil cestou zcela opačnou. Hned v „Prologu“ své biografie přesně postihuje specifický paradox příznačný pro Milana Kunderu: na jedné straně náleží k leitmotivům Kunderových úvah o literatuře odpor k životopiscům cizopasícím na slávě významných historických osobností, současně však jeho romány a eseje prosvitá intenzivní zájem o osudy některých z nich. Výmluvným příkladem je Novákem zmíněný román *Nesmrtelnost* a role, již v něm hraje vztah J. W. Goetha, Bettiny von Arnim a jejich korespondence. Ovšem takových případů bychom našli mnohem více, v Kunderových textech je opakovaně tematizována jeho četba biografí a korespondence Marcela Prousta, Franze Kafky, Ernsta Hemingwaye, Igora Stravinského či Leoše Janáčka.

Jan Novák zvolil žánr neautorizované biografie, který je v českém prostředí nezavedený. V souvislosti s kritickými pohledy na recenzovanou knihou,

v nichž se opakovaně objevoval despekt k životopisnému psaní, dodejme, že v případě jiných spisovatelů nebývá zájem o jejich životní osudy zpochybňován. Připomeňme pro srovnání například kladný ohlas hrabalovského kalendária *Hlučná samota* (2014), nad nímž se na stránkách *České literatury* obsáhle zamýšlel Jakub Češka (2014/5), pod drobnohledem životopisců se opakovaně ocitali Karel Čapek, Jaroslav Hašek, Božena Němcová a mnozí další. Přínos Novákovy biografie vynikne ve chvíli, kdy jej srovnáme s druhou recenzovanou knihou, jež česky vyšla v nakladatelství Argo jen rok po svém francouzském vydání. Hudební publicista Jean-Dominique Brierre, který již dříve vydal životopisy Edith Piaf, Leonarda Cohena či Johnnyho Hallydaye, cílí primárně na francouzské publikum, takže je vcelku pochopitelné, že mnohá jeho tvrzení znějí českému čtenáři zjednodušeně a že se dopuští řady faktografických nepřesností (srov. recenzi Petra Zídka, *Právo*, 5. II. 2020). Podstatně větší problém však spočívá v tom, že ačkoli se Brierrova biografie rovněž soustředí především na českou etapu Kunderova života, čerpá prakticky veškeré životopisné informace z autobiografických zmínek roztroušených v textech a rozhovorech samotného Milana Kundery, případně z poměrně úzkého spektra sekundární literatury či z rozhovorů se spisovatelovými francouzskými přáteli. Původní pramenný výzkum Brierre nepodnikl žádný. Pokud jeho životopis vezme do ruky čtenář, který se již obeznámil s Novákovou knihou, záhy si uvědomí, do jaké míry kráčí francouzský životopisec ve stopách Kunderovy sebe prezentace a jak často jsou jeho tvrzení pouze přibližná. Naopak Novákův podrobný průzkum, opřeny nejen o rozhovory s pamětníky, ale také o studium v archivech, neznámou korespondenci a některé dosud nepublikované texty (ty zvláště zajímavé pocházejí z osobního archivu Jana Trefulky), dosavadní informace zpřesňuje. Přesvědčivě přitom dokládá, že mnohé Kunderovy zmínky o vlastním životě je třeba brát s rezervou, neboť se při konfrontaci s dostupnými prameny ukazují jako nevěrohodné či nepřesné.

A nyní k oněm literární historii dosud opomíjeným částem Kunderových tvůrčích aktivit. Ačkoli byly jeho dílu věnovány stovky odborných studií a desítky knih, doposud schází soustavnější analýza Kunderovy publicistiky padesátých a šedesátých let (samozřejmě vyjma mnohokrát připomínaného eseje „O sporech dědických“). Jan Novák naproti tomu Kunderovy články uveřejňované v letech 1959 až 1961 zejména v týdeníku *Kultura* skutečně prošel a věnoval jim několik kapitol své knihy. Zde však současně narážíme na zřetelné limity jeho práce. Zpravidla se totiž omezuje na převyprávění obsahu jednotlivých textů, k nimž přistupuje prakticky výhradně z perspektivy současného čtenáře. Zřetelně se ukazuje absence důkladnější znalosti dobového kontextu, takže se Novák jen opakovaně pohoršuje nad naivitou či deformovaností někdejších Kunderových myšlenek či postřehů. To však pro postižení „doby“, o které autorovi také jde, opravdu nestačí.

Jiný Novákem splacený dluh kunderovského bádání se týká spisovatelových literárních aktivit v první polovině sedmdesátých let. Obecně se zpravidla konstatuje, že po roce 1969 Milan Kundera opakovaně publikoval pod jmény jiných autorů. Internetový *Slovník české literatury po roce 1945* například zmiňuje Kunderovu spolupráci s časopisem *Mladý svět*, kde měl publikovat pod jménem svého někdejšího spolužáka Emila Wernera. Ovšem o podrobnější průzkum těchto textů a jejich vztažení k celku Kunderovy tvorby se opět nikdo nepokusil. A to přesto, že někdejší Kunderův student na FAMU Petr Prouza tuto spolupráci poprvé popsal již v roce 1991 (srov. „Horoskopy, osud a literatura“, *A — almanach autorů 1991*, s. 34–37). Novák Kunderovo autorství přesvědčivě potvrzuje s využitím materiálů Státní bezpečnosti, ovšem také on zcela rezignuje na pokus vztáhnout tyto texty k celku Kunderova beletristického díla. Přitom již jen význam principu hry, který Kundera/Werner v souvislosti s astrologií zmiňuje v eseji „Hvězdy a my“, by si nepochybně zasloužil důkladnější zamyšlení.

To samé platí o dalších Kunderových tvůrčích aktivitách, které pokrývali někteří z jeho přátel, spolupracovníků či bývalých studentů. Ojedinělým pokusem na tomto poli doposud zůstávala studie Lenky Jungmannové, jež na stránkách *České literatury* (2017/2) analyzovala poetiku Kunderových her *Majitelé klíčů*, *Prákovina* a *Jakub a jeho pán* a pokusila se prověřit opakovaně zmiňované dohady o tom, že autorem hry *Juro Jánošík* není Karel Steigerwald, pod jehož jménem byla v listopadu 1973 uvedena, ale jeho někdejší pedagog Milan Kundera. Ve stati, založené na srovnání těchto her z hlediska struktury a koncepce časoprostoru, dospěla Jungmannová k opatrnému závěru, že autorem hry *Juro Jánošík* „skutečně mohl být“ Milan Kundera. Jan Novák přidává na podporu této hypotézy další biografická zjištění, ovšem definitivní potvrzení nezískal ani od Steigerwalda, ani z materiálů Státní bezpečnosti. Avšak, a to je pro jeho přístup příznačné, na rozdíl od literární historičky, která zůstala v rovině hypotézy, příslušnou kapitolu rovnou otevírá jednoznačným tvrzením: „Kundera se ke své čtvrté hře nehlásí. Má na to určité právo, ne že by ji nenapsal, ale napsal ji jako někdo jiný — *Juro Jánošíka* tehdy svým jménem pokryl Kunderův bývalý student z FAMU Karel Steigerwald“ (s. 715).

Vešle shrnutí a doplnění známých případů pokrývání (mimochodem, na textu *Juro Jánošíka* by mohl svou metodu určování autorství vyzkoušet versolog Petr Plecháč, textových korpusů pro srovnání je k dispozici dost) přináší Jan Novák další přesvědčivé doklady o Kunderově utajeném autorství, konkrétně o spolupráci se slovenskou televizí, kterou zprostředkovala jeho bývalá studentka Natália Ivančová-Vadlejchová. Novák přisuzuje Milanovi Kunderovi podíl na scénářiích televizních inscenací *Simultánka s Aljochinom* (1975) a *Kamarátka pre nás dvoch* (1975), jež byly podepsány dramaturgem Peterem Ševčovičem. Závěry pátrání, při němž opět funkčně využívá materiálů

vzniklých v rámci sledovacích aktivit Státní bezpečnosti, jsou přesvědčivé, doplňme pouze, že Novák ponechal bez povšimnutí Ševčovičovu prózu *Kamarátka pre nás dvoch*, vydanou v bratislavském nakladatelství Mladé letá v roce 1978. Jaký mohl být podíl Milana Kundery na tomto textu, nevíme, v rámci výkladu však rozhodně měla být tato možnost vzata v úvahu.

Ve všech výše zmíněných případech Jan Novák využil vedle rozhovorů s pamětníky především materiály, které vyprodukovala Státní bezpečnost při sledování Kundery coby „nepřátelské osoby“. Zde se ocitáme u obecnějšího tématu. Část kritiků Novákovi vyčítala, jakým způsobem s materiály tohoto typu pracuje, a někdy se pozastavovala nad tím, že tyto prameny vůbec využívá. Písemnosti vzniklé v rámci aktivit Státní bezpečnosti představují nepochybně pramen specifický, který, tak jako ostatně každý jiný pramen, musí historik podrobit kritice a náležitě interpretaci. Zároveň se jedná o pramen citlivý, jehož zneužití může zejména v případě žijících osob narušit jejich privátní sféru a negativně ovlivnit jejich současný život. Podle mého názoru (a vkusu) Jan Novák s těmito zdroji pracuje mnohdy samoúčelně a jen v některých případech jich využívá k zodpovězení relevantních otázek. Výše zmíněné příklady utajeného autorství zároveň ukazují, že prameny tohoto typu cenné jsou a literární historie by s nimi rozhodně měla pracovat. Ovšem jejich hodnověrnost by měla být posuzována kritičtěji a historik by měl lépe zvažovat, jakým způsobem a k zodpovězení jakých otázek je využije.

Žánr životopisu a tím spíše personální monografie, koncepčně vykládající život i dílo určitého autora, má v rámci literární historiografie nepochybně své místo. Novákova kniha nese název *Kundera. Český život a doba*. Ambiciózním podtitulem autor čtenáři sděluje, že v centru jeho pozornosti sice budou osudy Milana Kundery do roku 1975, kdy se z Československa odstěhoval do Francie, současně jím však naznačuje, že by rád nabídl i obecnější výpověď o životě v Československu dané doby. Proč se tedy Janu Novákovi nepodařilo naplnit jeho záměr, přestože podnikl sběr materiálu v rozsahu, který je zvykem spíše v historických vědách, a opravdu pronikl do dosud neznámých zákoutí života a tvorby Milana Kundery?

Příčina podle mne spočívá v celkovém přístupu. Novákův zdařilý mašínovský thriller *Zatím dobrý* byl založen především na strhujícím vyprávění, zprostředkujícím akcí nabitý příběh útěku mužů-bojovníků za železnou oponu. Dynamické vyprávění táhne i nynější knihu. Ta má dvě ústřední postavy: prvním (anti)hrdinou je Milan Kundera, druhým (tentokrát nezpochybněným) hrdinou je pak vypravěč sám, líčící vlastně ve stylu někdejší ivanovovské literatury faktu story svého detektivního pátrání po Kunderových osudech. Problém ovšem spočívá v tom, že bez důkladnější znalosti širšího dobového kontextu (o tématech, kterých se Novák na různých místech knihy dotýká, vznikly již desítky studií a knih), která by mu umožnila činit smysluplná srovnání, vyvolávají mnohé jeho postřehy a závěry jen nechápavé vrtění hlavou.

Obávám se, že na podstatnější výpověď o „českém životě a době“ schopnosti Jana Nováka prostě nestačí. Že lze prostřednictvím detailní rekonstrukce individuálního osudu podat obecnější výpověď o určité historické éře, dokládají například nedávné monografie Jiřího Křestana *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění* či *Jan Žižka* z pera Petra Čorneje. A ohlas obou těchto životopisů ukazuje, že se může jednat o žánr čtenářsky vděčný. Jan Novák ovšem historické dění a aktéry posuzuje (a odsuzuje) prizmatem dnešní chvíle, z pozice vševědoucího vypravěče, který ví, jak vše dopadlo. Pokud k tomu připočteme v úvodu zmíněnou zaujatost, působí jeho výklad na některých místech až záměrně zkresleně.

Příkladem, na němž lze ukázat, do jaké míry přizpůsobuje Novák fakta potřebám svého vyprávění, může být jeho vylíčení Kunderovy rezignace na psaní poezie. První polovina knihy je věnována tomu, jak hlavní hrdina prožívá svůj „lyrický věk“ a velmi povlovně směřuje od poezie k próze. Podle Novákovy sugestivně vyprávěné verze měl být rozhodujícím důvodem, pro který se Milan Kundera rozhodl zanechat psaní básní, jednoznačně nepříznivý ohlas jeho třetí sbírky *Monology* (1957).

Takový výklad je ovšem velmi zkreslený až nepravdivý. Novák píše o všeobecné kritické popravě: „Partajním arbitřům, zvyklým na rudé vidiny frézistů, pozvedla Kunderova bezútešná vize téměř hmyzího života krevní tlak do infarktových výšin, ale *Monology* nedopadly o mnoho lépe ani u liberálních kritiků“ (s. 291). Ani v jedné ze tří kapitol, které *Monologům* věnuje, Novák nezmiňuje nic, co by obraz kritického zavržení zpochybňovalo. Zde ovšem realitu značně deformuje: s ohledem na to, jak je na jiných místech jeho výklad podrobný (viz například kapitola věnovaná marginální hádce s Ladislavem Fikarem ohledně obálky *Monologů*), je s podivem, že zcela pomíjí čtenářskou diskuzi, která proběhla na stránkách *Literárních novin* poté, co zde pod názvem „Z cyklu »Ženské monology«“ (*LN* 1956/21, s. 7–8) vyšlo několik ukázek. Krátce po jejich zveřejnění se ozvala pohoršená čtenářka, podle níž Kunderovy básně vyjadřují „špatnou myšlenku“ a líčí se v nich obraz ponižovaných žen. Tento autentický hlas dobového čtenáře stejně jako následně publikované příspěvky opačného vyznění, komentář kritika Jaroslava Janů k diskuzi i redakční dovětek ponechal Novák stranou.

Do příběhu o kritické popravě, po níž se měl zneuznaný básník uchýlit k dramatu a k próze, se Janu Novákovi nehodily ani recenze, které Kunderovy *Monology* řadily mezi významné počiny soudobé poezie (jakkoli kritikové nad některými básněmi sbírky vyslovovali i dílčí pochybnosti). Podle Nováka udala tón negativního kritického ohlasu recenze Václava Pekárka, uveřejněná v září 1957 v *Tvorbě*, jako další zmiňuje Jana Petrmichla v *Rudém právu*. Ovšem už neuvádí, že Petrmichl opakovaně polemizuje s celostránkovou, celkovým vyzněním příznivou statí Jiřího Brabce (jenž ostatně s ohledem na své dlouholeté přátelství s Kunderou v knize podivuhodně absentuje), otištěnou již

v červenci v *Literárních novinách*. Do svého výkladu nezapojuje ani studii Jana Grossmana „Na téma tří knih“ (*Nový život* 1957/7), který *Monology* spolu s Petiškovými *Okamžiky* a Kolářovým *Mistrem Sunem* označil za knihy živé, vyvracející „banalitu průměru“. Přímo o Kunderovi (jakkoli si udržuje kritický odstup) Grossman dále konstatuje: „Kundera je bezpochyby z nejnadanějších básníků poválečného období a jeho kniha je podnětná sférou, kterou opět otevřela. Vypracoval v ní svůj verš a jazyk k dokonalosti a podmanivé síle.“ Aby nedošlo k omylu — nejde mi o hodnocení Kunderovy poezie, ale o to ukázat, do jaké míry Novák přizpůsobuje fakta tomu, k jakému vyústění má jeho vyprávění dospět, v daném případě k apriorní tezi o negativním přijetí *Monologů*.

Kdyby Jan Novák napsal životopisný román typu Reinerova *Básníka*, dalo by se asi nad podobně svévolným zacházením s fakty mávnout rukou. Jeho biografie Milana Kundery se však rozsahem heuristiky a některými technikami pramenné práce (rozhovory s pamětníky) blíží oboru soudobých dějin, v částech analyzujících množství Kunderových textů různého druhu zase literární historii, třebaže naivní. Ukazuje se však, že techniky sběru materiálu ani shromáždění velkého množství textových pramenů samy o sobě nestačí. Novákova kniha přinesla dílčí příspěvky k poznání „českého života a doby“, záměr věrohodně je představit ovšem nenaplnila.

Petr Šámal

Knižní trh v době F. L. Věka

Claire Madl — Petr Píša — Michael Wögerbauer: *Buchwesen in Böhmen 1749–1848. Kommentiertes Verzeichnis der Drucker, Buchhändler, Buchbinder, Kupfer- und Steindrucker*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2019. 508 stran.

Francouzsko-česko-rakouská trojice autorů sestavila rozsáhlý slovník tiskařů, prodejců knih, knihvazačů, tiskařů mědirytů i litografií, nakladatelů, ojedinele i provozovatelů čtenářských kabinetů v letech 1749–1848 v tehdejší Království českém. Práce vznikla za pomoci několika domácích i zahraničních grantů a je součástí rozsáhlého projektu „Topographie des Buchwesens in der Habsburger Monarchie“.

Pro první polovinu zvoleného časového období byl jistě neocenitelným pramenem *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století* (Praha 1939–1965) vydávaný postupně Z. V. Tobolkou, F. Horákem a B. Wižďálkovou, včetně doplňované elektronické verze Národní knihovny, pro celé období pak *Slovník tiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Z dalších tištěných pramenů lze upozornit na víc než 50 článků Josefa Volfa publikovaných v první polovině 20. století. Zdrojem mnoha jmen byla